

Галина Випасняк

кандидат філологічних наук

Національний університет «Львівська політехніка»

м. Львів

**ТІЛО ТА ІСТОРІЯ: ВІДЗЕРКАЛЕННЯ ТРАВМАТИЧНОЇ РОДИННОЇ
ПАМ'ЯТІ У ФІЗИЧНОМУ ТІЛІ СТАНІ НАЩАДКІВ (НА МАТЕРІАЛІ
РОМАНУ ТАНІ КАЛИТЕНКО «АНТЕРО»)**

Актуалізація проблематики травматичної пам'яті зумовлює її осмислення у різних аспектах, зокрема у контексті зв'язку з тілесністю. Йдеться не лише про вплив травми – особистісної, колективної – на психічний стан людини, на її сприйняття реальності, на моральні установки та життєві орієнтири, але й також про психосоматичний рівень багатьох захворювань, фізичних реакцій на зовнішні подразники тощо. Як правило, наукові дослідження та художня література про травматичну пам'ять присвячені долям жертв, тих, кого кривдили, і впливу цих болісних сторінок минулого на нащадків. Розгляд даної проблеми з іншої перспективи – з точки зору нащадків кривдників – розпочався порівняно недавно.

Роман Тані Калитенко «Антеро», що вийшов минулоріч у видавництві «Темпора», присвячений саме останньому напрямку художнього осмислення. Зв'язок тілесного і національного виявляється вже у самій назві твору: «Антеро Віпунен – це міфічний велетень, – читаємо в анотації до роману, – описаний у карело-фінському епосі «Калевала». Після смерті він зрісся з землею, вкрившись деревами, перетворившись на частину простору славної країни Калеви». Врослий у землю Антеро уособлює переплетення особистісної і національної долі, і тілесну

присутність минулого у теперішньому, у специфіці ландшафту, котре приймає у себе або відкидає фізичне тіло. Земля приймає лише того, хто з нею пов'язаний, чиєю основою буття і життєвим центром вона є. Натомість для загарбника завойована земля не становить жодної емоційної цінності, тому загарбник – це некоріненість у простір, непричетність до нього, а відтак – відчуття опору землі, що відштовхує чужорідне тіло.

Такою чужою, загарбницею відчуває себе у Фінляндії головна героїня роману «Антеро» Олена/Леена. Її тіло стає заручником психологічної автотравми, що розвинулася на основі її роздумів над долею прадіда, котрий воював у Фінляндії у складі радянської армії.

Вона приїжджає туди як у країну пам'яті, не як у місце пам'яті – бо про жодні конкретні місця перебування прадіда невідомо, – намагаючись сформуванати його історію родини, розвинути довкола епізоду про перебування прадіда у Фінляндії у складі радянської армії родинний текст. Такі нарративи, як правило, виконують визначальну функцію у процесі формування чи кристалізації ідентичності особистості, і за своєю суттю є конструктивними. Проте у випадку Олени/Леени автонаратив є деструктивним: він руйнує її зсередини, надаючи гіркому присмаку її перебуванню у Фінляндії, отруюючи все довкола – їжу, пейзажі, і її саму. Замість очікуваного пошуку себе вона себе губить з вини малоймовірного, власноруч сконструйованого міфу про прадіда-вбивцю фінів.

Перебуваючи у Фінляндії, вона відчуває дисонанс, котрий існує між її фізичним тілом і зовнішнім ландшафтом, що спочатку виражається у невідповідності її занадто теплого одягу до несподівано теплої фінської осені.

З часом оповідачка сама підкреслюватиме свою інакшість і невідповідність фінському простору, одягаючи довге леопардове пальто та розмовляючи з виразно слов'янським акцентом. Це був для неї найкращий візуальний та аудіальний способи самоідентифікації у чужорідному просторі: «Те пальто віддано чекало на мене, бо ми потребували одне одного – обоє недоречні, не до місця, крикливі й незграбні. Бо то була саме та річ, що найкраще ідентифікувала мою приналежність до Придністров'я, до чорнобильського вибуху, на наколотих наркотиками

апельсинів, до розстрілів, до корупції, золотих ланцюгів, спортивних штанів за сорок гривень, до риби, що пливе догори черевом аж до Азовського моря, до вічного протистояння Сходу та Заходу, авангарду й бароко, відрізаних голів і поцуплених шапок, запаху диму і смаку металу дешевої біжутерії. Мов у чотирнадцять чи п'ятнадцять років я хотіла наповнити своєю ідентичністю весь простір довкола» (с. 67).

Свій ментальний стан оповідачка схарактеризує як «неошатну, некомфортну оселю з радянськими меблями, без вайфаю, що розташована далеко від метро» (с. 14). В такий спосіб авторка підкреслює вплив атмосфери повсякденного життя на світовідчуття людини, з яким вона відкриває для себе світ і відкриває себе світові. Побутовий дискомфорт, змальований у вищенаведеній цитаті, є ілюстрацією внутрішньої скованості і закомплексованості головної героїні. Олена/Леена хоч і не живе зараз там, але носить той обмежений простір у собі, як слимак свою хатку, як внутрішній ідентифікаційний маркер.

Тугу за батьківщиною Олена відчуває на фізичному рівні: «вона (туга. – Г.О.) ламала кістки, викручувала суглоби, прокушувала вени, караючи мене за кожну годину, кожен тиждень, проведений поза домом» (с. 15). Тяжкий фізичний стан є психосоматичним захворюванням, зумовленим не лише тугою за батьківщиною, але й почуттям провини за злочини, котрі могли вчинити предки з фінським народом у складі армії-переможця. Олена відчуває тягар колективної провини, що виливається у її відчуття браку повітря, постійно задушливого стану, хоча вона усвідомлює його причину: «коли довгий час живеш із однією нав'язливою ідеєю – нав'язлива ідея стає тобою <...> ця фанатичність чуттєвої уяви перенеслася на місто і на пам'ять, яка пов'язувала мене з ним. Точніше, мені хотілося вірити, що та пам'ять колись існувала, а я мала схопити її примарну нитку» (с. 106, 107). Наприкінці роману Олена/Леена усвідомлює, що всі її відчуття, візії ритуального вбивства хлопця Отто, котрий у романі виступає як сукупний образ усього фінського народу, – були не чим іншим як її особистим міфом, котрий став її в'язницею, обмежив її сприйняття світу і нової країни до відчуття провини перед фінами.

У чужорідному просторі стають особливо увиразнюються окремі проблеми, пов'язані з батьківщиною, до наявності яких вдома уже звиклося. Йдеться передусім про мовне питання і ідентифікацію за мовною ознакою за кордоном. Киргизька студентка, звертаючись до Олени/Леєни російською, автоматично сприймає її як москвичку. Цей епізод також зумовив хвилю фізичного дискомфорту у тілі Олени: «Того ж дня я вийшла до затоки розхристана і зі зболеною головою <...> Кров немов загухла й ніяк не могла розійтись по тілу стрімким потоком. Суглоби нили <...> М'язи вивертало, кожна клітина тіла блювала й проохала про допомогу. Здавалося, я помираю» (с. 18). Втрата орієнтації у просторі, відчуття бездомності, що супроводжували Олену/Леєну після інциденту з киргизькою студенткою, підсилюють авторський акцент на тому, що така мова є домом буття, адже «здавалося, якщо тої миті я почую щось кириличне – моя хвороба відступить, моє серце заб'ється з новою силою <...>, моє тіло позбудеться болю, а з горла виереться чистий голос, який століттями чекав на свободу» (с. 19).

Роман Тані Калитенко – ще один твір у сучасній українській літературі, котрий ставить перед читачем важливе питання: що ми пам'ятаємо і як, на якому етапі пам'ять переходить межу, що веде до ментальної деструкції, і наскільки те, що ми пам'ятаємо є правдивим.

Аналізований твір за ключовим посилом можна співставити з романом С. Андрухович «Амадока», адже обидва твори є художнім підважуванням абсолютності дискурсу пам'яті. В обидвох романах пам'ять постає як штучний конструкт, щоправда у романі Калитенко недовіра до пам'яті є менш виразно означеною, тоді як у С. Андрухович пам'ять постає як спосіб маніпуляції реальністю і минулим.

З подачі Мартіна Поллака у культурний дискурс увійшло поняття «отруєних пейзажів», тобто ландшафтів, красу яких оскверняють факти про масові вбивства, котрі відбувалися на їхньому фоні. Роман Тані Калитенко «Антеро» ілюструє нам чимало отруєних пейзажів, але такими вони сприймаються крізь призму отруєного

тіла, отруєного фіктивною пам'яттю. І власне з такої перспективи відкриваються нові шляхи осмислення цього культурного феномена.

ЛІТЕРАТУРА

1. Калитенко Таня. Антеро. К., Темпора, 2020
2. Поллак Мартін. Отруєні пейзажі. Чернівці, Книги ХХІ, 2015